CÂTEVA NOTE ASUPRA POZIŢIEI PASIVULUI CU „A FI" ÎN RAPORT CU REFLEXIV-PASIVUL ÎN ROMÂNA VECHE

DENISA DELCĂ
Şcoala Doctorală a Facultăţii de Litere, Universitatea din Bucureşti

1. ***Introducere***

Articolul de faţă tratează construcţii pasive cu „a fi" şi reflexiv-pasive în diacronie, având la dispoziţie un corpus restrâns de texte, alcătuit din scrieri netraduse, reprezentative pentru perioada secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea, şi anume: *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea, Scrisori de negustori, Scrisori de boieri şi Domni*, tipărite de Nicolae Iorga, Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţărâi Moldovei*, Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoriia Ţării Rumâneşti*, *Istoriia Ţării Rumâneşti de când au descălecat pravoslavnicii creştini (Letopiseţul Cantacuzinesc)*, Cronicari munteni 1.

2. ***Obiective***

Punctul de plecare al acestei lucrări îl constituie câteva note ale Rebeccăi Posner (1996) asupra pasivului românesc, în lucrarea *The Romance Languages*, potrivit căreia pasivul cu „a fi" este, în raport cu reflexiv-pasivul, o apariţie relativ recentă în limba română, înregistrându-se cu precădere în registrul literar-cult al limbii, sub influenţa limbilor romanice de vest. Pornind de la corpusul ales, scopul lucrării este să studieze în ce măsură aprecierile lingvistei se sprijină pe dovezi juste.

Lucrarea urmăreşte totodată modalităţile de realizare ale complementului de agent şi subiectului pasiv, precum şi poziţia acestora în structurile pasive cu „a fi" şi reflexiv-pasive.

3. ***Inventarul structurilor pasive cu „a fi" şi reflexiv-pasive în româna veche***

Având la bază articolul *Note asupra pasivului* (Pană Dindelegan 2003), care aduce contribuţii şi observaţii semnificative la studiul construcţiilor pasive din româna veche, în continuare, vor fi inventariate formele pasive cu „a fi" şi reflexiv-pasive pe baza corpusului de română veche selectat, în scopul stabilirii frecvenţei acestor structuri între secolele al XVI-lea – al XVIII-lea.

3.1. Inventarul structurilor pasive cu operator

Din corpusul parcurs, au fost identificate treizeci şi şapte de atestări ale pasivului cu operator, dintre care zece construcţii datează din secolul al XVI-lea şi douăzeci şi şapte de forme, din secolul al XVII-lea.

În documentele netraduse (*Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea, Scrisori de negustori, Scrisori de boieri şi Domni*) se înregistrează unsprezece structuri pasive cu operator, datând din secolele al XVI-lea – al XVII-lea.

BDD-V807 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:32 UTC)

(1) a. *acei munţi **sîntu daţi** sfinteei mănăstiri de cîndu se-au descălecat Ţara Mulduoei* (DÎR, LXXXII*, Mold., j. Suceava, 1592)
b. *răspunsurile instrucţiei care **este dată** prin Micheş Chelemen, de la seninatul Craiului Ardealului, părintele nostru, către noi, fiul Măriei Sale* (SBD, LXI, 275, 1656)

Douăzeci şi şase de construcţii pasive cu operator au fost identificate în *Letopiseţul Ţărâi Moldovei*, la Grigore Ureche.

(2) a. *au sfinţit mănăstirea Putna carea **era zidită** de dînsul* (Ur. Let., 34/15)
b. *letopiseţul moldovenescu măcară că **ieste scris** pre scurt* (Ur. Let., 99/10)
c. *Albert craiul leşescu **fiindu ales** de ţară craiu pre urma lui* (Ur. Let., 49/11)

Din exemplele extrase se poate observa că pasivul cu „a fi" admite forme la moduri şi timpuri verbale diferite: indicativ prezent *(este dată, sînt făcute, ieste scrisă)*, indicativ perfect simplu *(fură turcii biruiţi)* şi conjunctiv prezent *(să fie blăstemat)* sau forme verbale nepersonale *(fiind ales)*.

Exemplele inventariate arată că româna veche marchează, în majoritatea situaţiilor, acordul participiului cu subiectul pasiv.

Din punct de vedere structural, construcţiile pasive cu „a fi" se individualizează prin autonomie sintactică şi caracterul analizabil al componentelor. În cadrul construcţiei pasive, operatorul este purtătorul informaţiei verbale de mod şi timp, încorporând morfemele de predicativitate. Participiul, în schimb, se comportă asemeni unui adjectiv variabil, preluând informaţia de gen şi număr de la nominalul subiect cu care se acordă.

Structurile pasive cu operator marchează posibilitatea de disociere a componentelor: *tot aceşti megiiaş carei **sîntu** mai sus **scriş*** (DÎR, IV, 97, Ţ.R., j. Vîlcea, 1573), *aceşti oameni ce-**s** sus **scriş*** (DÎR, XV, 108, Ţ.R., j. Vîlcea, 1597), *cărţile acestor ocine ce-**s** mai sus **zise** la svînta mănăstire* (DÎR, XXX, 125, j. Mehedinţi sau j. Gorj, 1599). Această particularitate a construcţiei pasive cu operator, constând în disocierea prin introducerea unor elemente străine de grup, întăreşte şi mai mult capacitatea componentelor structurii pasive de a dobândi automonie morfosintactică.

Prezenţa formelor pasive cu operator, în texte netraduse din secolul al XVI-lea, constituie un argument solid care întăreşte şi mai mult ideea că această structură nu este tardivă şi nu s-a introdus pe cale livrescă, după modelul limbilor de vest.

Din corpusul parcurs, până la momentul de faţă, pentru secolul al XVIII-lea, se înregistrează o sută patruzeci şi şase de construcţii pasive cu operator.

(3) a. *cetatea Severinul, dincoace mai sus oareceşi, care **era făcută** de Sever-împărat, mult încoace mai pe urmă decît Traian* (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 15/1)
b. ***fură** turcii **biruiţi** de léşi* (Let. C., 191/17)

În ceea ce priveşte poziţia componentelor construcţiilor pasive cu „a fi", în special în secolul al XVIII-lea, se remarcă plasarea participiului înaintea operatorului: *iar de greşesc, ca nişte oameni greşesc şi noi greşim toţi ca dînşii, dentru lut **zidiţi fiind** toţi* (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 11/12)*; pentru care încă şi cît fac, mulţemită trebuie să le dăm, că încă nu de tot din tablele lumii **uitaţi sîntem**, ci oarecine, de céle ce oarecînd au fost şi într-această ţară, nu tace, ci spune şi scrie* (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 8/16); *toate împrejurile lor **luate** şi **biruite** de romani **era*** (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 13/1).

BDD-V807 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:32 UTC)

3.2. Inventarul structurilor reflexiv-pasive

În cazul reflexiv-pasivului, pe baza corpusului ales, am înregistrat patruzeci şi două de forme în documentele netraduse din secolele al XVI-lea – al XVII-lea (*Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea, Scrisori de negustori, Scrisori de boieri şi Domni*) şi douăzeci de construcţii în *Letopiseţul Ţării Moldovei*, la Grigore Ureche.

(4) a. ***să să şţie*** *cum amu fostu eu Crăciun de Negreni moştean, descălecători pomîntului, cu Dan şi cu Ion şi cu Balotă...* (DÎR, II*, 96, Ţ.R., j. Gorj, 1563 – 1564)
b. *daca* ***s'au spus*** *că-s din idicul domnii tale, noi i-am lăsat, numai să se înpace cu acei omini* (SN, XL, 72, 1638 – 43)
c. *la iubit fratele nostru Gheorghie ce au fost Hatman* ***să se dea*** *cu cinste întru mâinile dumisale* (SBD, LIX, 274, 1654)

(5) a. *şi lucruri cîte* ***s-au făcut*** *în ţară, nu le arată toate* (Ur. Let., 25/19)
b. *iar cu adevărat* ***nu să şţie****, nici-l arată al cui fecior ieste* (Ur. Let., 108/6)

Din exemplele selectate, au fost identificate treizeci şi trei de apariţii ale reflexiv-pasivului *să se şţie*, cu variantele *să să şţie, să să ştii, să se ştii.*

Corpusul ales de texte netraduse, din secolele al XVI-lea − al XVII-lea, relevă o prezenţă mult mai însemnată a construcţiilor reflexiv-pasive, spre deosebire de structurile pasive cu operator.

În secolele al XVI-lea – al XVII-lea, reflexivul cu valoare pasivă este mult mai des întâlnit decât pasivul cu operator. Perifraza *a fi + participiu* este folosită mult mai rar, din cauza sensului ei terminativ dat de participiu. Pasivul cu operatorul *a fi* exprimă mai mult rezultatul acţiunii decât faptul că subiectul gramatical suferă acţiunea făcută de agent (Frâncu 2009: 91).

În ceea ce priveşte perioada secolului al XVIII-lea, din corpusul analizat se poate observa o frecvenţă mult mai semnificativă a structurilor reflexiv-pasive, decât în secolele precedente. Astfel, în *Istoriia Ţării Rumâneşti* şi *Letoposeţul Cantacuzinesc* se înregistrează o sută şaptezeci şi trei de construcţii reflexiv-pasive:

(6) a. *aşa au făcut cum* ***s-au zis****, pentru ca să rămîie neamului omenesc pomenire de mari şi de putérnice faptele lui* (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 14/1)
b. *domnii şi cu saraschériul au fost mai sus, cu temeiul oştii, de păzea în preajmă pîn'* ***s-au zidit*** *cetăţile* (Let. C., 198/13)

Reflexiv-pasivul se deosebeşte de forma verbului la activ prin prezenţa cliticului reflexiv *se*, care funcţionează ca marcă de diateză. Reflexiv-pasivul are o paradigmă incompletă, înregistrând forme doar la persoana a treia şi a şasea.

În corpusul analizat de texte netraduse, nu am înregistrat forme de reflexiv-pasiv la persoanele întâi, a doua, a patra şi a cincea.

Foarte multe din aceste construcţii reflexiv-pasive înregistrate sunt impersonale, cu agent neexprimat şi nedeterminat. Natura predominant impersonală a reflexiv-pasivului şi preferinţa de utilizare a acestei construcţii în condiţiile neexprimării agentului sunt determinate de specializarea structurii reflexiv-pasive pentru persoanele a treia şi a şasea (Pană Dindelegan 2003: 133).

BDD-V807 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:32 UTC)

Pe baza corpusului analizat, au fost identificate şi construcţii incidente cu reflexiv-pasiv: *cumu veţi afla, tot să se scrie, să li se facă dires; şi i-o au datu jupan Nan aceale fălci sfentei mănăstiri la sti Ioan Zlataustu de la Ocna cea mare ca să-i fie pomeană şi lu(i) şi feciorilor lui, aşa să se ştie; am scris eu, Ghiorghie logofătul cu mîna mea această scrisoare,* ***să se ştie*** (DÎR, XV, 108, Ţ.R., j. Vâlcea, 1597).

Aceste construcţii izolate care nu au legătură sintactică cu restul enunţului, exprimă o constatare, o indicaţie, o comunicare de sine stătătoare, care se află pe alt plan sintactic decât restul frazei. Verbul unei propoziţii incidente este de obicei un verb dicendi: *a spune*, *a zice*, *a răspunde*, *a declara* sau un verb de opinie, de tipul *a crede*, *a gândi*, *a presupune*.

Limba veche se individualizează prin construcţii speciale de reflexiv-pasiv, de tipul: ***plinitu-s-au*** *biruinţele romane de robi varvari şi lăcuitori din* goti (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 63/19)*;* ***făcutu-s-au*** *acel război pre apa Ialomiţii* (Let. C., 81/6). Aceste structuri se deosebesc prin dislocarea perifrazei *a fi* şi participiu de către reflexivul *se* (Todi 2001: 50).

4. ***Exprimarea subiectului pasiv***

Pasivizarea produce schimbări la nivel sintactic, şi anume, nominalul complement direct devine subiectul pasiv. Totodată, pasivizarea presupune intranzitivitatea verbului şi, implicit, pierderea capacităţii acestuia de a-şi ataşa un complement direct.

Subiect pasiv poate fi orice nominal cu trăsătură semantică [+/− Animat] ori o propoziţie conjuncţională sau relativă.

În urma analizei efectuate pe corpus, subiectul pasiv se exprimă cu precădere în structurile pasive cu „a fi”. Exemplele selectate de structuri pasive cu operator, din documentele şi textele netraduse arată că subiectul pasiv se exprimă printr-un nominal, substantiv propriu:

(7) a. *într-acel război fu rănit* ***Stroe Buzescul*** *la mîna stîngă* (Let. C., 116/7)
b. *cînd fu la noiemvrie 15 dni, fu chemat* ***Matei-vodă*** *de Abaza-paşa la Ruşi* (Let. C., 146/18)

printr-un substantiv comun care poate fi însoţit de determinanţi, modificatori adjectivali sau cuantificatori nedefiniţi:

(8) a. *fură biruiţi* ***ungurii şi munténii*** *de tătari* (Let. C., 170/5)
b. ***acei munţi*** *sîntu daţi sfinteei mănăstiri de cîndu se-au descălecat Ţara Mulduoei* (DÎR, LXXXII*, Mold., j. Suceava, 1592)
c. ***aceşti 2 oameni*** *fiind aleşi de răi şi pizmaşi neamului rumânesc* (Let. C., 181/30)
d. ***multe trupuri*** *fură tăiate de oastea lui* (Let. C.,136/32)
e. *iară* ***o parte mare de acea monarhie*** *supt jugul turcului supusă iaste şi céialaltă parte încă aşa a ajunge primejduiaşte* (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 55/28)
f. *plinitu-s-au* ***biruinţele romane*** *de robi varvari şi lăcuitori din* goti (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 63/19)

sau printr-un substitut (pronume demonstrative, pronume nehotărâte sau pronume negative):

(9) a. ***aceştea*** *era lăsaţi de Gligorie-vodă ispravnici, să păzească scaunul domniei* (Let. C., 176/10)
b. *acel létopiseţ mărturiséşte, că nu iaste zisă* ***aceasta*** *de Uréche vornicul* (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 45/34)

BDD-V807 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:32 UTC)

c. ***alţii*** *fură tăiaţi,* ***alţii*** *goniţi şi răsipiţi* (Let. C., 125/21)
d. *la istoriia lui Matei-vodă* ***toate*** *sînt scrise* (Let. C., 180/24)
e. ***mulţi*** *să îngroziia de dînşii* (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 64/19)
f. ***nimica*** *de dînsul nu să ştie* (Ur. Let., 88/34).

Subiectul pasiv se exprimă şi prin pronume relative: *cine, ce, care, câţi:*

(10) a. ***cine*** *să va ispiti preste scriptură me într-altu (chi)p, să fie blăstemat* (DÎR, LV, 151, Ţ.R., j. Vîlcea, 1600 – 1602)
b. *şi* ***cîţi*** *era blestemaţi, pre toţi îi iertă şi-i dezlegă* (Let. C., 87/24)
c. *au mazilit pre sultan Mehmet şi ridicară pre un frate al lui,* ***ce*** *au fost închis, anume sultan Suliiman, ca să fie el împărat turcilor* (Let. C., 203/10)

O particularitate a limbii române vechi constă în exprimarea subiectului pasiv prin pronume nehotărâte cu forme arhaice:

(11) a. *iar de va fi şi fost* ***cinevaşi*** *scris şi va fi lăsat, ca şi noi ceşti de pre urmă, de acélea ce au fost să ştim, iată nicicum nu să află toate* (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 7/31)

Subiectul pasiv se exprimă în antepunere:

(12) a. ***David*** *fu rădicat împărat* (Let. C., 94/19)
b. ***Hroiot*** *fiindu prins viu de Ştefan vodă* (Ur. Let., 48/14)
c. ***boiarii*** *fiind împresuraţi de mulţimea grecilor şi ocărîţi de trufăşiia lor* (Let. C., 138/16)

sau în postpunere:

(13) a. *să întîmpinară unii cu alţii la Suceavă, şi fu biruit* ***Ştefan-vodă*** (Let. C., 121/15)
b. *fură biruiţi* ***ungurii şi munténii*** *de tătari* (Let. C., 170/5)
c. *domnii şi cu saraschériul au fost mai sus, cu temeiul oştii, de păzea în preajmă pîn' s-au zidit* ***cetăţile*** (Let. C., 198/14)
d. *cu cinste să se dè* ***această carte*** *a nostră întru cinstită măna dumisale giupănul Andriiaş birăul* (SN, XL, 73, 1638 – 43)
e. *într-acea cursoare de ai, până cînd iar s-au mai descoperit* ***numele*** *acestor lăcuitori de aici* (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 27/27)

Atunci când subiectul pasiv se exprimă prin pronume relative, poziţia sa este obligatoriu antepusă: *înţelegînd şi văzînd Macrin-voievodul şi otcîrmuitorii Panonii, Dalmaţii, Trachii şi al Machidoniii,* ***carele era pus*** *de împăratul romanilor* (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 71/35); *să meargă patriiarhul împreună cu arhiereii şi cu egumenii cei mari cu toţii şi cu tot clirosul, să tîrnosească bisérica,* ***carea fu*** *mai sus* ***zisă*** (Let. C., 105/25); *mulţi boiari* ***carii nu sînt scrişi*** *aici* (Let. C., 111/32); *de altele multe ce într-însa să va fi aflat,* ***carele să scrie*** *pe amănuntul toate şi cu deadinsul, precum de alte ţări fac şi scriu pe larg toate* (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 4/32).

Totodată, s-au înregistrat situaţii când subiectul pasiv separă perifraza *a fi + participiu*, situându-se între cele două componente ale construcţiei pasive:

BDD-V807 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:32 UTC)

(14) a. *fu* ***moldovénii*** *biruiţi de oştile lui Costendin-vodă* (Let. C., 169/32)
b. *fură* ***turcii*** *biruiţi de léşi* (Let. C., 191/17)
c. *fiind* ***ei*** *îngropaţi într-un şanţ supt cetate* (Let. C., 152/27)

5. ***Exprimarea complementului de agent în construcţiile pasive***

În urma analizei efectuate pe corpusul alcătuit din documente şi scrieri netraduse din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea, se poate observa faptul că agentul este exprimat mai frecvent în structurile pasive cu operator decât în cele reflexiv-pasive. Dacă verbul este la reflexiv-pasiv, complementul de agent se lexicalizează mult mai rar (Frâncu 2009: 77).

Complementul de agent se actualizează şi atunci când se constuieşte cu verbe la forme nepersonale sau în construcţii pasive fără operator: ***fiind cumpărată*** *această sfîntă psaltire şi dată pomeană besearecii den Gălaţi* ***de un vornic****, anume Radu* (DÎR, LIX*, 153, Mold., *Galaţi, 1570 – 1571).

Cea dintâi apariţie a complementului de agent este atestată, în româna veche, la 1593.

(15) a. *adu aminte cîte besearecі sînt făcute* ***de moşi(i) voştri şi de fraţi şi de domiata*** (DÎR, XCIII, 185, 1593)

Structurile pasive admit suprimarea complementului de agent.Atunci când nu este lexicalizat, informaţia furnizată de complementul de agent este recuperată din contextul lingvistic.

Complementul de agent este exprimat printr-un Grup Prepoziţional format din prepoziţia simplă *de* sau prepoziţia compusă *de către* şi un nominal (nume propriu sau comun) sau un substitut al acestuia.

Din exemplele inventariate, se poate constata că agentul se exprima în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea prin nume proprii sau comune în cazul Acuzativ sau printr-un substitut, pronume personale, pronume de politeţe sau pronume negativ:

(16) a. *nu iaste zisă aceasta* ***de Uréche vornicul*** (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 45/34)
b. *care létopiseţ, zic, că iaste făcut* ***de un Uréche vornicul*** (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 45/28)
c. *cîte besearecі sînt făcute* ***de moşi(i)*** *voştri şi* ***de fraţi*** *şi* ***de domiata*** (DÎR, XCIII, 185, 1593)
d. *toţi să îngroziia* ***de ei*** (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 71/7)
e. *mulţi să îngroziia* ***de dînşii*** (Stolnicul Cantacuzino,IŢR, 64/20)
f. *veţi fugi nefiind goniţi* ***de nimenea*** (Let. C., 83/32)

Complementul de agent este cerut de conectorul *de*/*de către*, cu varianta *de către*, întâlnită în româna veche.

Prepoziţia compusă *de către* se foloseşte în special când complementul de agent este nume de persoană, de instituţie, de ţară (GLR 1963: 169). Aceeaşi idee o reia Guruianu (2005: 156).

Atunci când agentul este marcat prin prepoziţia *de*, se pot produce ambiguităţi sintactice generate de coocurenţa complementului de agent cu un alt complement cerut de regimul verbal, marcat prin aceeaşi prepoziţie.

Spre deosebire de prepoziţia *de*, conectorul prepoziţional *de către* marchează foarte clar complementul de agent, eliminând orice posibilitate de ambiguitate sintactică cu un alt complement marcat prepoziţional (Frâncu 2009: 78).

BDD-V807 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:32 UTC)

În latina clasică, complementul de agent al unui verb pasiv era construit cu prepoziţia *a* sau *ab*. Limba româna a moştenit prepoziţia *de* pentru exprimarea complemetului de agent din latina târzie, unde prepoziţia *ab* era înlocuită cu *de* (Dragoş 1995: 40).

În secolul al XVI-lea, complementul de agent în Acuzativ se construieşte, în mod obişnuit, cu prepoziţia simplă *de*. Construcţiile extrase din textele netraduse relevă faptul că, singura modalitate de exprimare a agentului, în secolul al XVI-lea, este cea cu prepoziţia *de*. Tot din această perioadă datează o construcţie pasivă cu mai multe complemente de agent coordonate copulativ: *sînt făcute* ***de moşi(i) voştri şi de fraţi şi de domiata*** (DÎR, XCIII, 185, 1593).

Pe baza corpusului, dintre construcţiile pasive cu agent exprimat prin prepoziţia simplă *de* predomină cele cu operatorul *a fi*. Din analiza efectuată, complementul de agent exprimat prin prepoziţia *de* este mult mai des întâlnit în structurile pasive cu *a fi* decât în cele reflexiv-pasive (70:8). Pe baza corpusului ales, am remarcat o frecvenţă semnificativă a complementului de agent introdus prin prepoziţia *de*, în secolul al XVIII-lea:

(17) a. *cetatea Severinul, dincoace mai sus oareceşi, care era făcută* ***de Sever-împărat****, mult încoace mai pe urmă decît Traian* (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 15/1)
b. *Dachia carea au fost luată şi cuprinsă* ***de romani*** (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 31/22)
c. *acel létopiseţ mărturiséşte, că nu iaste zisă aceasta* ***de Uréche vornicul*** (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 45/28)

Textele analizate până la acest moment atestă doar două apariţii ale complementului de agent construit cu prepoziţia compusă arhaizantă *de către*, începând cu secolul al XVII-lea:

(18) a. *alt bine nu se va izvorâ, ce numai ură √* ***de către slugi*** (SBD, LXI, 278, 1656)
b. *mai bine iaste şi mai cu socoteală să se zică, că* ***de către răsărit*** *să hotăraşte cu Niprul..., adecăte despre Vozia şi despre Crîm* (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 22/16)

Începând cu secolul al XVII-lea, altă prepoziţie sinonimă cu *de* şi *de către*, care introduce un complement de agent, este *de la*. Apariţia agentului cu prepoziţia *de la* se explică prin sincretismul dintre complementul de agent, cel instrumental şi cel de loc în originalul slavon (Frâncu 2009: 178).

(19) a. ***de la împărăţie*** *au fost dat domniia Radului-vodă sin Alexandru-voievod, ca să fie domn în Ţara* (Let. C., 144/15)
b. *beţiia şi curviia cu totul să să lépede şi să să dăzrădăcinéze* ***de la voi*** (Let. C., 84/3)
c. *şi s-au mazilit* ***de la turci*** *şi s-au dus la Ţarigrad*; *acéstea* ***de la Dumnezeu*** *sîntu tocmite* (Ur. Let., 101/18)

În genere, complementul de agent selectează poziţia postverbală. Cu toate acestea, s-au înregistrat şi situaţii când, pentru a scoate în evidenţă agentul, în construcţiile pasive cu operator se obişnuieşte aducerea sa în antepoziţie, ca în exemplele:

(20) a. *mai bine iaste şi mai cu socoteală să se zică, că* ***de către răsărit*** *să hotăraşte cu Niprul..., adecăte despre Vozia şi despre Crîm* (Stocnicul Cantacuzino, IŢR, 22/16)
b. *fugind de Neagoe-vodă ca de leu, dede în Dunăre şi scăpă de corcodel, iar* ***de şarpe*** *fu apucat şi trimis la Neagoe-vodă* (Let. C., 94/36)

BDD-V807 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:32 UTC)

c. *nimica* ***de dînsul*** *nu să ştie* (Ur. Let., 88/34)

„Antepunerea lui se explică prin tendinţa de reliefare, de evidenţiere a agentului acţiunii sau de plasare a verbului regent la sfârşitul structurii după model latin" (Frâncu, 2009: 357).

Uneori, complementul de agent separă perifraza *a fi + participiu*, situându-se între cele două componente ale construcţiei pasive:

(21) a. *sfînta mănăstire Mărginénii, hramul ei marii arhistratizi Mihail şi Gavriil, caré* ***iaste de dînşii făcută*** (Let. C., 201/23)
b. *toate împrejurile lor* ***luate*** *şi* ***biruite de romani era*** (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 13/1)
c. *cu cinste l-au îngropatu în mănăstirea sa, Slatina, ce* ***ieste de dînsul zidită*** (Ur. Let., 107/21)

De asemenea, există şi situaţia în care între complementul de agent şi prepoziţie este inserat un modificator adjectival, uneori amplu, al agentului (Frâncu 2009: 80−81):

(22) a. *vlahii, adecăte rumânii, cum sînt rămăşiţele romanilor celor ce i-au adus aici Ulpie Traian, şi cum că dintr-aceia să trag şi pînă astăzi, adevărat şi dovedit iaste* ***de toţi mai adevăraţii şi de crezut istorici*** (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 41/8)
b. *tinda biséricii de la Cotrăcéni, care iaste făcută* ***de cinstiţi părinţii ei*** (Let. C., 204/22)
c. *nepăzind încă nici céle dreptăţi şi faceri de bine, care mai denainte vréme* ***de mai-marii lor şi de bunii de evlavie-i şi de milostivii împăraţi*** *puse în legi era şi neclătit să păziia* (Stolnicul Cantacuzino, IŢR, 59/11)

6. ***Concluzii***

Apariţia, în documente originale din secolul al XVI-lea, a structurilor pasive cu „a fi" constituie o dovadă clară a vechimii acestor construcţii în româna veche.

Limba veche se distinge prin concurenţa structurilor pasive cu auxiliar şi reflexiv-pasive. După cum se poate observa din analiza efectuată pe un corpus minimal de texte, pasivul cu „a fi" circulă curent în limba veche. Circulaţia în paralel a celor două forme de pasiv infirmă ideea că pasivul cu auxiliar este o apariţie tardivă în limba română.

În ceea ce priveşte modalităţile de redare ale complementului de agent în româna veche, din corpusul analizat s-a înregistrat un număr preponderent de complemente de agent construite cu prepoziţia *de*, faţă de cele exprimate prin *de către* (78:2).

SIGLE ŞI SURSE

DÎR − *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, 1979, text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman-Moraru, introducere de Alexandru Mareş, Bucureşti, Editura Academiei Române.

SN − *Scrisori de negustori*, 1925, tipărite de Nicolae Iorga, Bucureşti, Vălenii-de-Munte.

SBD − *Scrisori de boieri şi Domni*, 1925, tipărite de Nicolae Iorga, ediţia a 2-a, Bucureşti, Vălenii-de-Munte, Aşezământul tipografic „Datina Românească".

IŢR − Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoriia Ţării Rumâneşti*, Cronicari munteni, 1, (1984), ediţie îngrijită de Mihail Gregorian, prefaţă şi tabel cronologic de Dan Horia Mazilu, Editura Minerva.

BDD-V807 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:32 UTC)

Let. C. *− Istoriia Ţării Rumâneşti de când au descălecat pravoslavnicii creştini (Letopiseţul Cantacuzinesc)*, Cronicari munteni, 1, 1984, ediţie îngrijită de Mihail Gregorian, prefaţă şi tabel cronologic de Dan Horia Mazilu, Bucureşti, Editura Minerva.

Ur. Let. *− Letopiseţul Ţării Moldovei*, Grigore Ureche, 1955, ediţie îngrijită, studiu introductiv, indice şi glosar de P. P. Panaitescu, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă.

LUCRĂRI DE REFERINŢĂ

Avram, Mioara, 1997, *Gramatica pentru toţi*, Bucureşti, Humanitas.

Avram, Mioara (coord.), 2007, *Sintaxa limbii române în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Brâncuş, Grigore, 1976, *Limba română contemporană. Morfologia verbului*, Bucureşti, Tipografia Universităţii din Bucureşti.

Brâncuş, Grigore, 1994, *Limba română*, Bucureşti, Coresi.

Dimitriu, Corneliu, 1982, *Gramatica limbii române explicată I −II*, Iaşi, Junimea.

Dragoş, Elena, 1995, *Elemente de sintaxă istorică românească*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, R.A.

DSL 2001 – Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicţionar de ştiinţe ale limbii*, ediţia a 2-a, Bucureşti, Nemira.

ELR 2001 – Marius Sala (coord.), *Enciclopedia limbii române*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic.

Frâncu, Constantin, 2009, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Iaşi, Editura Demiurg

GALR 2005 – Valeria Guţu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române I-II*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

GLR 1963 – Al. Graur (coord.), *Gramatica limbii române I-II*, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Guruianu, V., 2005, *Sintaxa textelor româneşte originale din secolul al XVI-lea. Sintaxa propoziţiei*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Pană Dindelegan, Gabriela 1999, *Sintaxa grupului verbal*, ediţia a II-a, Braşov, Editura Aula

Pană Dindelegan, Gabriela, 2003, *Elemente de gramatică. Dificultăţi, controverse, noi interpretări*, Bucureşti, Humanitas Educaţional.

Posner, Rebecca, 1996, *The Romance Languages*, Cambridge, Cambridge University Press.

Todi, Aida, 2001, *Elemente de sintaxă românească veche*, Piteşti, Editura Paralela 45.

Some Notes on the Position of the Passive with "to be" in Relation to the Reflexive-Passive in Old Romanian Language

This article discusses the position of passive constructions with "to be" in relation to the reflexive-passive, diachronically, on a limited corpus consisting of translated writings from the XVI – XVIII centuries.

The purpose of the paper is to study the usage frequency of passive structures with "to be" in Old Romanian.

Hence, the article analyses the ways of expression and marking of the passive subject and complement of agent, as well as their position in passive structures with „to be" and reflexive-passive.

BDD-V807 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.115 (2026-11-17 07:50:32 UTC)